

ЧАСТИНА 1

«Чому так тихо? А це дерева мовчать чи розмовляють? Напевно — розмовляють, бо чого б ото листя шелесь-шелесь, тихіше, голосніше, й гіллям розмахують, наче руками. От коли б вони ще й ходили...» — Хлопчик, що лежав на землі, підвівся на лікоть і втупив замислений погляд у стовбур старого в'яза з чималим дуплом між двома великими гілками. Йому страшенно хотілося засунути руку в те дупло й помацати, але він боявся видрати гадюку замість маленьких у дрібну крапочку яець, тому дитячий погляд ковзнув униз, де з-під землі вилізло товсте покручене коріння. Уявив, як би ото в'яз ішов: тупу-тупу, а за ним стара кривобока береза, що аж схилилася до в'яза і наче щось йому нашіптує. Мабуть, береза кульгала б, як руда Пронька, що живе на краю хутора. За березою ішла б ліщина. У неї ніжки маленькі, тоненькі: дріб-дріб... Перевів погляд з одного дерева на інше, сам собі посміхнувся, потім знову ліг, підклав руки під голову і задивився у небо. Захотілося, щоб ота біла хмарка зачепилася за верхівку якогось дерева й зависла. Він би тоді поліз і помацав руками — з чого вона: з ваги чи снігу? Ні, нехай краще зачепиться темніша...

— Даньо, Да-а-ань! — почувся віддалік голос баби Марини, але Даньо й голови не повернув у той бік — нехай гукає, він і сам дорогу знайде, не маленький.

— Данило, де ти? Данило! — різкий голос матері гукав зовсім близько.

Хлопчик схопився і, мов сполохане зайчєня, кинувся у зарості — не хотів, щоб знайшла мати, — нехай би вже баба.

— Даньо, Да-ань! — Еге, баба кричить далеко, а мати он озирається на всі боки, вдивляється поміж дерев.

— Данило-о-о! — кричить, і її голос іще більше лякає малого. Він хоче заплакати, але боїться. Помічає, що в лісі темніє. А мати вже губиться у гущавині, тільки голос чути близько.

— Мамо! — злякано кричить і вибігає зі схованки. — Мамо, я тут!

Лясь-лясь... Мати б'є по обличчю, щось каже, але Дань не чує, бо аж у вухах дзвенить від тих ляпасів. Баба, та біла б нижче спини й не так боляче.

— Що ти робиш, Марто? — літня жінка виринула з-за дерев, обхопила руками онука й гнівно глянула на невістку.

— Учу. Ти ж не учиш, раз вони у тебе з дому сходять. — Мартине обличчя теж зле й перелякане. Даню здавалося, що вона зараз вирве його від баби, і він міцно вчепився за квітчасту широку спідницю.

— Марто, це дитина. Не гніви Бога. — Марина пригорнула до себе онука.

Вони деякий час мовчки дивилися одна на одну, а Дань не втримався і голосно схлипнув.

— Маріуцо, — здалася мати, але бабу назвала так, як називала завжди, коли сердилася, — загубиться він або втопиться у болоті, не тобі люди в очі лізтимуть — не догледіла, а мені. Сама ти все добре знаєш. Данила вчити треба — скільки разів ми його тут шукали. Наче накупився. Тільки й думай, щоб десь чорти не занесли. Сказано — через міст не ходити, то нехай слухається. Цього разу я вже Грицьку розкажу, а то ви всі хороші, одна я погана.

У баби на очі навернулися сльози:

— Не треба, Марто. Він же приб'є малого. Я тепер з нього очей не спущу. — Сердито, але не боляче смикнула Даня за вухо.

— Прищепну до спідниці, і з двору не вийде. — Взяла онука за руку: — Чув, що я сказала? Чого тебе нечиста сила аж сюди занесла?

Дань опустил кучеряву голівку й задивився на свої ноги.

— І босий... — Марта глянула на свекруху, — наче нічого взути. — Сказала не те, що подумала, та Марина вгадала її думку.

Смеркалося, коли виходили з лісу й підійшли до вузьенького дерев'яного мостика, перекинутого через болотисту річечку, що розділяла хутір і ліс. За річкою починалися людські городи, за городами — сади, у яких потонули хати, і серед них стара, під солом'яним дахом, Маринина хата. Обидві разом глянули на ту хату, і кожна подумала про своє: Марта — щоб швидше перебраться в село, у новий просторий будинок, подалі від цього здичавілого хутірського життя, Марина — з тугою, що мусить на старості літ кидати рідну оселю, де зжилася і звиклася зі своєю долею і любила не тільки те, чим сьогодні жила, а й своє минуле, яке озирало по той бік ріки столітнім явором, дихало теплим вітром, що ніс із лісу то запах прілого листя ранньою весною, то солодкий — липи чи гіркуватий — деревію наприкінці літа. Тут була її воля.

— Бабо, глянь — цигани приїхали! — радісно вигукнув Дань і висмикнув руку з теплої долоні.

Жінки спинилися: молодша чомусь змінилася на обличчі, а старша радісно посміхнулася.

— Куди ти? — наздогнала Марта хлопчика, що вже був чкурнув у бік циганських кибиток. — Хочеш спробувати батькової нагайки?

Хлопчик злякано зіщулювся й увібрав голову в плечі. У хаті під портретом Леніна лежала нагайка. Батько ніколи не клав її в інше місце, бо ці дві речі були для нього символами: перша — розуму, друга — покори. Часто брав нагайку, і часто вона опускалася на плечі малого або його старшого брата — Юрка, мовчазного, з чорними, як і в Даня, кучерями, але темно-карими очима. У Данилка ж очі блакитні, аж прозорі, немов на диво всім, хто помічав ту блакить під лама-ними дугами бровенят.

— Я, мамо, тільки хотів глянути на них, — благально виправдався хлопчик.

— Не підходь, бо вкрадуть, — наказала Марта. — І близько щоб... А батько їх сьогодні прожене.

— Чого це? — спробувала заперечити Марина, та невістка нічого не відповіла, стисла Даня за руку і повела до хати. У хаті наказала разом із Юрком лізти на піч. Сама ж узяла порожні відра й пішла до колодязя. Почула віддалік гуркіт мотоцикла, швидко набрала води, але не понесла додому, лише трохи відійшла від колодязя й поставила відра. Чекала, чи зупиниться мотоцикл біля циган, що вже повипрягали коней і готували на вогні вечерю. Мотоцикл не зупинився, і Марта не знала — радіти з того чи ні. Підняла відра й заспішила до двору.

— Гриша їде, — промовила до Марини, яка великим ножем кришила біля старих ночов кропиву. — Спитає, чого так пізно пораемось.

Свекруха відірвала погляд від роботи, подивилася на невістку:

— Скажеш — корова відірвалася з прив'язі, то ходили шукати.

— Сама йому й скажеш.

Марта швидко зайшла до хати, щоб першою не зустрітися з чоловіком.